

A líbiai polgárháború érdekellentéteinek kialakulása és jelentősége az Arab tavaszt követő évtizedben

Kása Bálint¹

1. Abstract

The core objective of this analysis is to provide a comprehensive picture on the current stance within Libya, where the ongoing civil war over the past years has developed to be an exceedingly complex issue as a result of the varying interests and strategies. The study aims to point out how domestic participants utilize emerged conflicts of interest among foreign actors in order to foster the enforcement of their own goals. As part of this, similarities as well as differences between the strategic toolsets and targets of international actors present in Libya are going to constitute the scope of investigation in order to present the background of the disparate assumption of risk and room for movement. Whereas the evaluation of roles in the Libyan conflict composes the focus of this work, the minimal addition of regional context is necessary for the understanding of recent developments. Qualitative sources enabling the accurate investigation of the past ten years will facilitate the successful identification of declared and perceived behavioral tendencies and will aid the reader to a clearer picture on the current challenges. The article does not fail to attempt to harness these sources in setting up an estimation on which direction the current status quo might develop should the domestic as well as foreign stakeholders not alter their current course.

Keywords: Libya, Haftar, conflict resolution, Turkey, Russia

2. Bevezetés

Nem túlzás azt állítani, hogy az elmúlt évtized líbiai történelme a nagy lehetőségek szertefoszlásaként vonul majd be a történelemkönyvekbe. Az arab tavasz demokratizációt népszerűsítő hulláma felváltotta egy véres polgárháború, ahol a felek álláspontjai az évek során egyre távolabb kerültek egymástól, s az időközben egyre intenzívebb külső szereplői jelenlét közepette egy újabb proxy színtér bontakozott ki, mely ma már messze túlnyúlik az ország határain, és regionális érdekellentétekkel komplikálja tovább az egyébként távolról sem egyszerű konfliktus megoldását. Ennek köszönhetően, az alapvetően líbiai szintéren érdekelt felek ma már stratégiájukat is a folyamatosan növekvő szövetségi rendszereik érdekeinek – a lehetőségekhez mért – koherens összehangolására helyezik (Lacher, W. 2016), jóllehet az ugyanezen szövetségi rendszereken belüli érdekellentétek és az ezek nyomán kialakuló viták sem példa nélküliek.

Az egyik meghatározó helyi szereplő a Fájez asz-Szarrádzs vezette, ENSZ által elismert és a legtöbb nyugati kormány által támogatott tripoli kormány, a GNA (Government of National Accord). A vele szemben álló líbiai és amerikai állampolgársággal rendelkező – és egykoron Moammar al-Kaddáfi alatt szolgáló – tábornok, Khalífa Haftar a líbiai képviselőház, vagyis a tobruki kormány támogatását élvezzi, s vezeti az LNA-t (Libyan National Army). Az ő színrelépése óta eltelt időszakban megfigyelhető volt az ország szénhidrogén-ágazatának lelőhelyeire és infrastruktúrájára fektetett jelentős hangsúly, ami érthető, hiszen ez az állam kizárólagos

¹ PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

exportcikke, ami igen magas mennyiségben, illetve jó minőségben található meg főképp a keleti régióban. Noha a kitermelést és kereskedelmet elsősorban irányítani hivatott nemzeti olajvállalat, az NOC (National Oil Corporation) központja Tripoliban van, a földrajzi realitások, valamint az LNA elmúlt évben véghez vitt sikeres térnyerése okán jelentősen csorbult a vállalat döntéshozói képessége és befolyása. Haftar ugyanis előszeretettel használta és használja fel az energiaszektorból származó bevételeket saját előremenetelének finanszírozására (el-Gamaty, G. 2019). A tavaly áprilisban indított Tripoli elleni offenzíva ennek a stratégiának a kicsúcsosodása, ami egy régóta szervezett, több jelentős ország mediátori szerepvállalásával készülő nemzetközi békekonferenciát hiúsított meg (Wintour, P. 2019). Valamelyest párhuzamot lehet vonni az akkori és a mostani események közt, hisz az elmúlt hetek történései hatására felerősödtek az igények, hogy minden külső és belső szereplőt egy asztalhoz ültessenek, és békés megoldást találjanak. A helyzet azonban lényegesen összetettebb lett, mint egy évvel ezelőtt, és ez elsősorban a külső aktorok fokozott színrelépésének és az események kimenetelének befolyásolását célzó hatalmi játszmáknak tudható be. Líbia egy klasszikus proxy hadszíntérré vált, ahol a kihirdetett és a valós célok nem feltétlenül egyeznek meg. Az idáig vezető út azonban nem indukálta magától értetődően a konfliktus ily mértékű mélyülését.

3. Külső aktorok szerepvállalása Líbiában

Az előző évtized hajnalán kibontakozó arab tavasz, melynek Líbia is fontos színtere volt, hozzájárult az addigra már több mint négy évtizede az országot diktátorként vezető Moammar al-Kaddáfi megbuktatásához. A NATO-hadművelet (Operation Unified Protector), melynek keretében a főként francia és brit légiere jelentősen támogatta ezt a folyamatot, az utolsó, nyugati államok által indított beavatkozás volt a térségben, amit Oroszország nem vétózott meg az ENSZ-ben (Anon. 2011). Az ezt követő krími és kelet-ukrajnai válság, valamint a szíriai polgárháborúba való közvetlen, jelentős beavatkozás és az ezek nyomán kibontakozó, a kereskedelmet kölcsönösen korlátozó intézkedések, a kelet és nyugat viszonyának megromlásához vezetett, melynek egy folyománya lett a nagyobb befolyásra való orosz igény a Földközi-tengeren.² Immár három évtizeddel a hidegháború sakkjátszmájának befejezése után, Líbia még mindig ésszerű célszomszág az orosz befolyás növelésére, főképp a két ország szovjet éra béli közös múltja (John, R. B. S. 1982) és a kereskedelmi potenciál okán. Ez túlnyomórészt orosz befektetéseket és importot jelenthet a szénhidrogén ágazatból, valamint szakértelem- és fegyverimportot Líbia számára (Anon. 2019). Az sem elhanyagolható, hogy a líbiai energiaszektor feletti befolyásszerzés mekkora sikert jelentene Oroszországnak az EU-val szemben, figyelembe véve a forrásdiverzifikáció kérdését, ami hosszú évek óta része a brüsszeli napirendi pontoknak, de az igazi áttörés még várat magára.

Líbia jelentősége Putyin elképzeléseiben először 2008-ban mutatkozott meg, amikor az orosz elnök – nem kevés belpolitikai ellenszél generálva – egy személyes látogatás végeredményeként elengedte a hidegháború időszakából hátramaradt, még kifizetetlen fegyverkereskedelmi adósságot az orosz haditengerészet Bengázi kikötőjéhez való hozzáféréseért cserébe (Fasanotti, F. S. 2016). A motiváció a nagyobb jelenlét kialakítása volt a Földközi-tengeren. Azonban a szerencsétlen időzítés miatt az orosz fél nem sokáig élvezhette ezen megállapodás előnyeit, a megállapodás hamarosan érvényét veszítette. Az ezt követő időszakban aztán a Kreml, az Abdullah al-Száni vezette tobruki kormánnyal³ kezdeményezett tárgyalásokkal próbálta

² Nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy Kaddáfi megbuktatásával Moszkva jelentős koncessziókat veszített, míg Franciaország és az Egyesült Királyság újakat nyert. Az orosz csalódottság természetes volt, ahogy az újabb kísérletek is a folyamatok visszafordítására. Mindebben persze nagy segítség az elmúlt években tapasztalható limitált szerepvállalás az USA részéről.

³ Az országban két rivalizáló kormány van: a tobruki Képviselőház, mely az egykoron megválasztott parlament megmaradt részéből áll, míg a túloldali tripoli kormány effektíve irányítja a minisztériumokat néhány más, szintén a korábban megválasztott kormány képviselőinek segítségével. A „kezdetektől” fogva mindkét oldalt támogatták különböző milíciák, melyeknek koalíciói a totális hatalom megszerzésére folytatnak műveleteket (Wehrey, F.– Lacher, W. 2014).

minimalizálni a veszteséget, viszont a külső szereplők túlnyomó része a tripoli kormányt ismerte el legitimnek, rávilágítva a líbiai polgárháború nemzetközi relevanciájára. Fontos megjegyezni, hogy az ENSZ-ben is megerősített hivatalos orosz álláspont a tripoli kormány elismerése (Anon. 2015), azonban a Haftar tábornok irányába tanúsított támogatás – mely számos hivatalos találkozás során is manifesztálódott – félreértelmezhetetlen üzenettel bír. A teljesség igénye nélkül, az orosz zsoldosok szerepe az ország olajkitermelésében okozott zavarokhoz (Faucon, B.–Malsin, J. 2020), a Tripoli-ellenes erők orosz vállalatok által fegyverrel való ellátása, az ezek használatához szükséges kiképzés biztosítása alapvetően járult hozzá a konfliktus elmúlt évek során tapasztalható eskalálásához (Pusztai, W. 2017). Ezek nélkül Haftar nem vehette volna át az uralmat a létfontosságú olajmezőkön, hogy aztán az onnan befolyt pénzből hadjáratait finanszírozza és nem szerezhetett volna ekkora támogatottságot Kürenaikában sem, meglovagolva a helyi törzsek évtizedekre visszanyúló elnyomásérzését⁴ (Lefèvre, R. 2012). Nyilvánvalóan Oroszország nem szállíthatna nyíltan fegyvereket egy polgárháborús övezetbe és nem járulhatna hozzá a későbbi újraépítéshez való megóvás okán befagyasztott nemzeti vagyonnak bármelyik fél általi háború finanszírozásához sem. Azonban a modern korra igencsak kifinomulttá fejlődött és olykor átláthatatlan kiskapukat biztosító vívmány, a proxy háború nem követel nyitottságot, sőt. A szóban forgó fegyverek ugyanis, melyeket a Tripoli elleni hadjáratban folyamatosan használnak, indirekt úton is célhoz érhetnek, hogy aztán Putyin elnök a hivatalos álláspontjában a harcok beszüntetésére szólítsa fel a feleket, teljesítve a nemzetközi közvélemény által kötelezően elvárt lépést. Mivel ez igazából semmilyen elköteleződéssel nem jár, súlyos hiba lenne komoly jelentőséget tulajdonítani neki.⁵

Ezzel együtt azt is fontos leszögezni, hogy az orosz stratégia nem Haftar személyén alapszik, sokkal inkább azon, amit képvisel: a GNA potenciálisan legerősebb kihívója, akit a kürenaikai törzsek nagy része támogat, és aki az események kedvező alakulása esetén a konfliktus lezárulásával kedvező pozícióhoz juttatná Oroszországot. Ennélfogva az ő támogatottsága feltételes és addig tart, amíg Moszkva elvárásainak megfelel. A Putyin vezette Oroszország mai líbiai stratégiájának központi eleme megakadályozni, hogy egy nyugatbarát kormány konszolidálni tudja befolyását. Az ugyanis véglegesen törölne el minden korábban elért sikert és ismét kedvezőtlen tárgyalási pozícióba helyezné Oroszországot bármilyen kereskedelmi egyezményrel kapcsolatban és jelentősen sértené az ez irányú ambíciókat. Eme stratégia része az a közvetítői szerepvállalás, melynek keretében Oroszország külső és belső aktorokkal egyaránt koordinálva maradt kiemelt szereplője a líbiai kérdéseknek. Ezen törekvések főleg a 2019. áprilisi offenzíva után erősödtek fel, melynek keretében a Kreml nem írta alá a többek között az USA, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország által kiadott közös nyilatkozatot (Anon. 2019). Összességében az orosz szerepvállalás egy klasszikus geopolitikai erőegyensúly kedvező alakítását célul kitűző stratégia része.

A líbiai konfliktus arra is rámutat, hogy az Európai Unió nem egységes a konfliktus megítélésében, aminek egyik fontos oka a migráció. A tagállami nyilatkozatokból és reakciókból könnyen leszűrhető, hogy a konfliktus megoldása a déli államok számára sokkal inkább kiemelt ügy, mint más országok esetében, aminek egy ésszerű magyarázata a kihívások sokkal közvetlenebb és nagyobb mértékű jelentkezése. Ugyanakkor bizonyos esetekben alapvető ellentétekre is utalnak jelek, rámutatva a valós külpolitikai célokra. A Líbia-eset nemzetközi kezelésében markánsan kirajzolódott egy francia-olasz szembenállás, ami nem csupán egy politikai disputát hozott létre, melyhez a tagállamok morális, politikai vagy gazdasági érdekeik mentén csatlakozhatnak, hanem hozzájárult az EU szerepének gyengüléséhez is. Ennek azért is van nagy jelentősége, mert a földrajzi

⁴ Ezek a törzsek jelentősen kisebb befolyással rendelkeztek Kaddáfi uralma alatt, mint az azt megelőző időszakokban. Az igazán fontos pozíciókat javarészt Tripolitánia területén élő törzsek képviselői adták, s az évtizedekig tartó forradalom medrét is jobban befolyásolták. Az ebben az időszakban lezajló társadalmi fejlődéseknek óriási szerepe volt a mai ellentétekben is.

⁵ Ugyanakkor nem csak az oroszok juttatnak fegyvereket az országba, melynek lakosságát már maga Kaddáfi is felszerelte.

elhelyezkedés és kereskedelmi potenciál alapvetően az EU-t predesztinálná vezető szerepre.⁶ A bizonytalanság viszont egy olyan faktor, amely képes aláásni az imént felsorolt relatív előnyöket és felelősíteni mások pozícióit. Tény ugyanis, hogy minél tovább áll fenn a tagállamok közti megosztottság, annál inkább segíti az egyéb külső aktorokat saját elképzeléseik megvalósításában. Természetesen a Federica Mogherini vezette EU kül- és biztonságpolitika sokat foglalkozott Líbiával, ám az általa hangsúlyozott direktíváknak – melyek hagyományosan főképp a pénzügyi és humanitárius segélyek mentén körvonalazódtak –, a konfliktus megoldásának szempontjából nem volt gyakorlati hasznuk (Kuperman, A. 2019), s ebben Josep Borrell főképviselő sem hozott érdemi változást. Persze a Sophia-művelet (Anon. 2015) kézzelfogható segítség volt az ország partvédelmi erejének megerősítésében és közvetve a humanitárius katasztrófák számának lecsökkentésében, azonban a konfliktus megoldásához csupán annyiban járult hozzá, hogy megnehezítette a Földközi-tengeren való fegyver- és olajkereskedelmet, legalábbis változtatott az útvonalakon, illetve a szállító járműveken.

Összességében megfigyelhető, hogy a tagállami szinten lényegesen eltérő elképzelések és saját érdekek gátoltak minden, esetlegesen felmerülő, gyakorlati relevanciával kecsegtető megoldástervezetet. Olaszország egyértelműen prominens szerepvállaló,⁷ amely a hatástalan EU-s stratégián túllépve egy új, de kétségtelenül ésszerű stratégiát implementált: az ENSZ támogatásától nagyban függő GNA politikusai helyett a főbb törzsek vezetőivel kezdeményezett tárgyalásokat.⁸ Ez azért is volt fontos váltás, mert azt sugallta, hogy Róma érti a líbiai társadalom működését, amely, noha sokat fejlődött a gyarmati idők óta, alapvető változáson nem ment át. Ezzel szemben a francia stratégia sajátossága, hogy vezető európai hatalomként és az ENSZ-álláspontot támogatva, számos botránnyal kísért líbiai szerepvállalás köthető a közelmúlt köztársasági elnökeinek nevéhez. Valószínűsíthető, hogy a Sarkozy elnökségére rossz fényt vető Kaddáfi-nyilatkozat nélkül nem lett volna ilyen vehemens francia hozzájárulás⁹ a NATO-művelethez. Ezzel együtt a jelenlegi, Macron által fémjelzett pragmatikus mediátori hozzáállás alapvetően nem különbözik az Hollande-kormány Líbia-stratégiájától. Érdekessége azonban a francia szerepvállalásnak, hogy az orosz stratégiához hasonlóan hivatalosan a GNA-t ismeri el legitim kormányként, de facto viszont Haftart segítette több ízben (Taylor, P. 2019). Valószínűsíthető, hogy ennek háttérben geopolitikai érvek állnak, amennyiben az Élysée-palota megkísérli a regionális befolyását növelni, egyebek mellett a fellelhető nyersanyagokhoz – köztük a déli területeken megtalálható uránhoz – való hozzáférés érdekében (el-Gamaty, G. 2018). A francia fél viselkedése azt sugallja, hogy – noha ezt nyilvánosan nem vállalná fel –, Haftart befolyásos szereplőnek tekinti, aki még szolgálhat francia érdekeket is. Ezzel is magyarázható az, hogy Tripoli ostromát nem követte egy, a némethez hasonló elítélő nyilatkozat.

Regionális tekintetben számos további külső szereplő támogatta egyik, vagy másik felet az elmúlt évek során, de más globális aktorok részéről nem volt tapasztalható jelentős aktivitás. Ennek okai eltérőek. A Kínai Népköztársaság például kezdetben nem kifizetődő stratégiát választott, amikor fegyverekkel támogatta Kaddáfi csapatait (Abbas, M. 2011), így veszített hitelességéből a mai szereplők megítélésében. Ezt követően Peking sokkal óvatosabb stratégiára váltott, melynek központi eleme – más afrikai országokhoz hasonlóan – a gazdasági kapcsolatokon nyugszik. Azt azonban fontos megjegyezni, hogy a konfliktust megelőző periódusban folytatott kereskedelmi tevékenység nagysága és jelentősége sem volt kirívó semmilyen szempontból regionális olvasatban. Továbbá, mivel a jövőbeli kormányzó erő kilétét bizonytalanság övezi, Kína inkább kivár, ami teljességgel érthető, hiszen Líbia nem kiemelt színtere az állam külpolitikájának. A be nem avatkozás elvét követve igyekszik mind retorikájában, mind pedig cselekedeteiben úgy manőverezni, hogy egyik felet se idegenítse el, s hasznot tudjon húzni bármelyik esetleges sikeréből.

⁶ Az euro-mediterrán együttműködés a szabadkereskedelmet hivatott elősegíteni, noha Líbia státusza jelenleg fel van függesztve.

⁷ A földrajzi közelség miatti közvetlenebb migrációs nyomás, valamint a kimagasló érdekek a szénhidrogén-ágazatban (Sertin, C. 2020) egyaránt kiemelt fontosságúvá teszik Róma számára a konfliktus kezelését.

⁸ Elsősorban tuareg és toubou törzsekkel (Anon. 2017), melyek a GNA-t tekintik legitim kormánynak (Anon. 2020).

⁹ A mintegy 4300 katoná, repülőgép-hordozó, 40 vadászgép, műholdas felderítés és aktív diplomáciai szerepvállalás mind a hadművelet francia vezérszerepét jelzi (Grand, c. 2015).

Nem lehet elmenni az Egyesült Államokban történt változások mellett sem. Amíg Obama elnök kiállt Kaddáfi eltávolításának szükségessége mellett, elnöki időszaka legsúlyosabb hibájaként jellemezte az ezt követő időszakra vonatkozó tervezés hiányát (Tierney, D. 2016). Talán az arab tavasz példáiból okulva egy belülről kialakuló sui generis átmenet volt a cél, amelyben külső aktorok nem erőltetik rá saját akarata a végbemenő folyamatokra, de mai szemmel nézve kijelenthető, hogy ez a taktika sem működött. Mindemellett meg kell említeni, hogy Washingtonnak nem volt kiemelt célja Líbiában a globálisan implementált stratégiáin túl. Persze az amerikai nagykövetség meggyilkolása Bengáziban 2012-ben súlyos mérföldkő volt, de nem vezetett a status quo alapvető változásához. Ebben az időszakban ugyanis az Iszlám Állam (Daesh) még nem volt tényező, és nem lehetett sejteni, hogy az események negatív fordulatát meglovagolva jó táptalajt talál majd a Líbiához hasonló, meggyengült államokban. Ezt követően aztán a Trump-adminisztráció hivatalba lépésével sem állt be érdemi változás a líbiai szerepvállalás tekintetében.

4. A formálódó szövetségek dinamikája

Mára egy bonyolult – az azonos oldalon állók érdekeiket tekintve messze nem koherens – szövetségi rendszeri ellentét alakult ki, melyben a felek hol nagyobb, hol pedig kisebb vehemenciával buzdítanak az egyébként 2011 óta hatályban lévő fegyverembargó betartására, és minden más nemű, a harcok folytatását elősegítő cselekedettől való tartózkodásra. Ez azonban gyakorta párosul egyfajta álszentséggel, hisz ugyanezek az országok – ha nem is közvetlenül, de befolyásuk révén, harmadik országokon keresztül – fegyverszállítmányokat juttatnak el a keletnek és a nyugatnak egyaránt.¹⁰ Törökország kivétel abból a szempontból, hogy sem az alkalmazott retorika tekintetében, sem a tanúsított magatartásában nem a diplomáciát tekinti érdekérvényesítő kulcsának.¹¹ Az elmúlt hónapokban ugyanis jelentősen megerősödött a török katonai jelenlét Tripoli térségében; a néhány száz kiképzőtisztből, drónból és tanácsadóból álló kirendeltség mellé több hadihajó is érkezett a főváros kikötőjébe modern fegyvereket és hadi járműveket szállítva. Emellett a szomszédos Algéria is egyértelmű nyilatkozatot tett több ízben is a GNA stabilizálásának katonai megsegítésére. Katar szerepvállalása teszi igazán színessé a Tripoli mögé felsorakozó támogatói csoportot, hiszen Doha – ellentétben a többi Öböl-menti állammal – szeretné, ha az iszlamista csoportokkal sokkal toleránsabb nyugati kormány tudná megszilárdítani hatalmát az országban. Jól kivehető tehát, hogy ezek a külső szereplők teljesen eltérő indítékkal, és egyelőre merőben más eszközökkel és mértékben segítik Líbia nyugati felét. Ám a másik oldal¹² mögött egy még szélesebb bázis, még szerteágazóbb érdekek és más módszerek is sorakoznak.

A francia kettős szerep már említésre került, azonban érdemes mégis szót ejteni arról, hogy az elmúlt tíz év kormányai – de kiváltképp a Macron által fémjelzett vezetés – a diplomácia szintjén hol aktív, hol kissé passzív módon próbálta összefogni a feleket egyfajta mediátori tevékenységgel.¹³ Emellett Párizs nem hivatalosan, viszont bizonyíthatóan sérti meg rendszeresen az embargót és nyújt kézzelfogható segítséget Haftarnak, közvetve segítve a konfliktus eszkalálását.¹⁴ Oroszország némiképp hasonló abból a szempontból, hogy az ENSZ által felállított kormányt elismerve, és az elmúlt hónapok során egyre nagyobb energiát fektetve az érdekelt felek kiegyezésének elősegítésébe tartja fenn az elvárt látszatot, ám eközben harmadik feleken keresztül az LNA-t támogatva

¹⁰ Ma már nagyságrendekkel egyszerűbb ezeknek a beazonosítása és követése például a mindenki számára elérhető Flightmonitor vagy Flightradar oldalakon. A közelmúltban például egy moldáviai Boeing vitt ellátmányt Mizrátába.

¹¹ Persze Erdoğan részt vett több, a béke feltételeiről szóló konferencián, de joggal érezheti azt, hogy a kézzel fogható hadi segítség célravezetőbb és félreértelmezhetetlen lépéseket tesz ez irányban.

¹² Franciaország, Oroszország, Egyiptom és az Öböl-menti országok.

¹³ Aktívnak leginkább a 2019 áprilisában kezdődő Tripoli elleni offenzíva előtti időszakban mutatkozott. Azóta ezt a szerepet több más aktor is megpróbálta betölteni. Volt köztük számos kísérlet, mely kudarcba fulladt (pl. Rómáé és Moszkváé), és volt olyan, melynek a sikeressége kérdéses (pl. Berliné).

¹⁴ Volt arra is példa, hogy diplomata útlevelel rendelkező francia állampolgárokat tartóztattak fel a Tunéziával közös határon, mivel a csomagtartójuk fegyverekkel volt tele. Máskor pedig a francia légierő bombázott Csád irányából Dél-Líbiába tartó katonákat, éppen akkor, amikor Haftár déli hadjárata zajlott.

tevékenykedik.¹⁵ Más a helyzet viszont a keleti szomszéd Egyiptommal, mely nem rejtegeti a Tobruknak nyújtott segítség ténylegességét, ugyanis az Egyesült Arab Emírségekkel együtt nyíltan a Muszlim Testvériséggel szembeszálló erő mögé sorakoztak fel,¹⁶ s ha katonai segítséget nem is nyújtanak, fegyverekkel (Yaakoubi, A. E. 2019), védelmi ellátmányokkal és dróntámadásokkal (Kington, T. 2019) segítik a műveleteket. Nyilván Egyiptom esetében ez egy különösen érzékeny kérdés,¹⁷ de a határmenti stabilitás megteremtése és az ott élő törzsekkel való jó kapcsolat kialakítása is szempont lehet. Kissé más a helyzet Szaúd-Arábia esetében, mely elsősorban anyagi juttatásokat biztosított az eddigiek során (Malsin, J.–Said, S. 2019), noha annak szerepe is kiemelt fontosságú. Az Öböl-menti országok támogatása egyébként valószínűleg Haftar katonai tapasztalatán és azon is nyugszik, hogy képes mozgósítani tömegeket az LNA oldalán¹⁸ való harcra. Azonban a legfontosabb tényező a politikai iszlámmal való szembenállás, amit ezen országok prioritásként kezelnek. Eme koalíció előnye, hogy képes támogatását kevésbé látványos módon célhoz juttatni, legyen az finansziális vagy tárgyi természetű. Ebben persze nagy segítséget jelent a földrajzi helyzet. Kézenfekvő például az egyiptomi határon keresztül becsempészni a fegyvereket, hiszen így marad a legkevésbé szem előtt bármilyen hozzájárulás (Hüsken, T. 2017).

5. A proxy szerepvállalás és direkt beavatkozás

Az elmúlt hónapokban némiképp felgyorsultak az események, nagyrészt a megnövekedett kézzelfogható segítség beáramlásának köszönhetően. Az LNA 2019 áprilisa óta ostromolja Tripolit, noha annak déli régiójában komoly ellenállásra talált a kormánypárti milíciák csoportjaiban, s látszólag patthelyzet alakult ki. Szeptemberben azonban egy, a Kremlhez közeli kapcsolatokat ápoló orosz üzletember által irányított zsoldosereg, a Wagner-csoport¹⁹ felborította ezt az egyensúlyt és segítette a Tripolitól délre eső kulcsfontosságú városok elfoglalásában. Ebben az Egyesült Arab Emírségek légi csapásai is segítettek őket. Ekkoriban úgy tűnt, hogy Haftar külföldi támogatói: Oroszország, Egyiptom, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Jordánia – és bizonyos keretek közt Franciaország – kézzelfogható támogatásukkal eldönthetik a harc kimenetelét. Azonban ekkor érkezett egy, a status quo-t alapvetően befolyásoló változás. Egy új nemzetközi aktor vált kiemelt szereplővé a líbiai színtéren: Törökország. A GNA vezetője, Szarrádzs ugyanis Erdoğannal közösen aláírta azt a biztonsági kooperációról, valamint közös tengeri határról szóló egyezményt (Anon. 2019), mely komoly belpolitikai és nemzetközi vihart kavart, természetesen az érdekellentétek miatt. Fontos azt leszögezni, hogy a török színrelépés nem új keletű elemként robbant be, hiszen Ankara korábban is küldött már fegyvereket és hadi ellátmányt a kormánypárti milíciák megsegítésére (Gall, C. 2020). Azonban valószínűleg Erdoğan is felismerte, hogy ezen a ponton ez már nem elégséges, ha érdekében áll megvédeni az ENSZ által elismert kormányt. Annál

¹⁵ Itt is nyilván felmerül egy morális kérdés, azonban bizonyíthatóan nem sért szabályt a Kreml. Hozzá tartozik az igazsághoz az is, hogy az elmúlt tíz év értékes tapasztalatokkal gazdagította az orosz proxy stratégiákat (Krim, Szíria és most Líbia). Putyin jó érzékkel elmegy a határig, de a vonalat nem lépi át. Így játszanak szerepet orosz katonák állítólagosan az ő előzetes felhatalmazása és tudomása nélkül (csakúgy, mint anno a 'kis zöld emberek' az ukrán válságban) mintegy előre biztosítva a semlegességet arra az esetre, ha ezek a katonák atrocitásba is keverednek a törökökkel.

¹⁶ A Testvériség képviselői többek között megtalálhatóak a tripoli kormányban és számos, főképp Tripolitánia területén élő törzsekben.

¹⁷ A Szízi-kormány egy puccs során Murszit váltotta, aki egyébként demokratikusan megválasztva maga is tagja volt a Testvériségnek. A mai állás szerint a szervezetre, mint terrorista entitásra tekint Kairó, ez a hivatalos álláspont.

¹⁸ Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy Haftar nem rendelkezik teljes hatalommal az LNA felett. Vannak különböző törzsekhez tartozó milíciák, melyeknek az érdekei inkább a tobruki elképzelésekhez vannak közel. Ezzel együtt az ő céljaik regionálisak, a saját területükre vonatkozóak. Ennélfogva amíg például egy számukra fontosnak ítélt város felszabadításában (pl. Szirt) közreműködnek, nem magától értetődő, hogy a Tripolitól délre eső területeken ugyanúgy szerepet vállalnak. Ezzel is magyarázható az offenzíva csaknem egy éve tartó megtorpanása és a külföldi zsoldosok (szudáni, jordániai, orosz stb.) ottani bevetése, a haftari műveletek Achilles-sarkánál.

¹⁹ Számuk Líbiában hozzávetőlegesen ezer és kétezer fő közé tehető. Nem direkt útvonalon érkeztek az országba, hanem Szírián, Egyiptomon, Jordánián keresztül Bengáziba. Putyin elnök többször állította, hogy ez egy privát vállalkozás, s ha vannak is köztük orosz állampolgárok, azok nem a kormány kérésére cselekednek.

is inkább, mert időközben a tobruki kormány növelte védelmi kapacitását és készségét.

A török fél motivációit vizsgálva az ily mértékű elköteleződés mentén, az könnyűszerrel megállapítható, hogy nem ideológiai érdekekről van szó, s noha az elnök belpolitikai retorikájában szerepet kap az ottomán idők nosztalgikus felidézése (Anon. 2020) mind az időzítés, mind pedig a vállalt kockázat mértéke megcáfolja az esetleges történelmi kötődés ápolása végett megemelt szerepvállalás eshetőségét. Ami sokkal valószínűbb, hogy a török elnök közelmúltbeli akkurátus észak-szíriai helyzetfelismerése után újabb lehetőséget látott egy másik, régóta fennálló vita rendezésére. Tény, hogy Ciprus északi részén nagy erővel van jelen a török haditengerészet, azonban a Földközi-tengeren való nagyobb jelenlét tovább növelhetné a biztonságérzetet, a Líbiával való közös tengeri határ pedig az érdekszféra kiszélesítésének lehetőségét biztosítaná, mindezt legálisan, noha ezt a régió más szereplői vitatják. Nem mellékes az sem, hogy a térségben valószínűleg jelentős földgázlelőhelyek vannak, és a szerződés értelmében Törökország azokat már saját kizárólagos gazdasági övezete részének tekinti, melyet mi sem bizonyít jobban, mint a török elnök bejelentése arra vonatkozóan, hogy a szeizmikus kutatások hamarosan kezdetüket veszik (Anon. 2020). Ezen a ponton azonban nem lépett túl Erdoğan, nem tett utalásokat más regionális, a Földközi-tenger keleti felében gazdaságilag érdekelt államokkal szembeni követelésekre. Görögország és Ciprus görög felének érdekeit tekintve viszont nem volt gyakorlati jelentősége annak, hogy az EU – válaszul az eseményekre – szolidaritását fejezte ki a kialakult helyzet kapcsán. Azonban egy ilyen lépés nem csupán a dél-ciprusi és görög érdekek megsértését és ezen országok szembenállását generálja, de a térség többi államát is, akik biztonsági és gazdasági érdekeiket érzik veszélyeztetve, s így vagy úgy, de provokálja őket a Törökországgal szembeni relatív térvésztes. A legkézenfekvőbb ilyen állam Egyiptom, melynek ebben az esetben elemi érdeke szövetkezni a másik két féllel és együttesen fellépni. Hiba lenne ugyanis nem felismerni, hogy a közelmúlt eseményei Törökországot regionális szinten kiemelt fontosságúvá tették, valamint azt, hogy a most implementált stratégiában is rejlik potenciál.

Vitathatatlan, hogy a török fél jó érzékkel használta ki a Líbia megosztottságában, valamint a Tripoli nehéz helyzetében rejlő lehetőséget egy ilyen egyezmény létrejöttéhez. Erdoğan helyesen ismerte fel, hogy a jelenlegi líbiai szereplők közül, a tripoli kormány támogatása hozná a legnagyobb hasznot Törökország számára, hiszen a GNA mozgásteret lényegesen kisebb, és Ankara több regionális riválisa is az LNA mögé sorakozott fel. Az ő szerepvállalásuk nem csupán azért vitatott, mert egy, a nemzetközi közösség által hivatalosan elismert kormány ellen lépnek fel, de Haftar személye miatt is. A tábornok saját bevallása szerint rendet szeretne teremteni az országban, azonban sokan félnek attól, hogy ez az autokrácia visszaállításával járna. Külföldi támogatóinak indítékai is különböznek: míg az oroszok a szoros gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítését várják esetleges hatalomra jutásától, addig az egyiptomiak az évtizedekig elnyomott Kürenaika területén élő törzsek helyzetének javítását és általánosságban a határmenti stabilitás növekedését remélik, mely magában foglalná a Muszlim Testvériséggel szembeni erőteljesebb fellépést. Továbbmenve pedig az Emírségek támogatása annak tudható be, hogy a Tripoliban sokak által felkarolt politikai iszlám elleni harc védőbástyájaként tekintenek a tábornokra. Mindezzel szemben Törökország, a közelmúltban a GNA egyik legkiemelkedőbb támogatójává lépett elő, amikor a parlamenti többséget birtokló kormánypárt megszavazta a katonai csapatok Líbiába küldésének lehetőségét, heves ellenzéki tiltakozás mellett. A török katonai jelenlét bizonyíthatóan fokozódik, s jelenleg nehéz lenne megállapítani, hogy meddig növekszik a létszám, de ezt nyilvánvalóan az előtünk álló események is fogják befolyásolni.²⁰

Azonban érdemes megvizsgálni a török fél további esetleges motivációját a riválisokkal szembeni térnyerés különböző dimenzióin belül és kívül. Valószínűsíthető, hogy a jelentős támogatásnak „ára van”, aminek megfizetését Szarrádzs a közös siker bekövetkezéséhez kötötte. A legkézenfekvőbb egy, az oroszhoz hasonló gazdasági és kereskedelmi együttműködés, amely kölcsönösen fontos lenne mindkét fél számára. A líbiai oldal helyzete egyértelmű e tekintetben,

²⁰ A NATO egyik meghatározó tagjaként a török beavatkozás mértéke és mikéntje nem kevés feszültséghez vezetett a szervezeten belül is, mely kiváltképpen a francia és görög kontextusban csúcsosodott ki (Erlanger, S. 2020).

azonban a török fél elmúlt években tapasztalt gyenge gazdasági teljesítménye (Goodman, P. S. 2019), valamint az igencsak kedvezőtlenül alakuló munkanélküliségi trendek, kiváltképp a fiatal felnőttek körében (Anon. 2019), mind profitálhatna egy ilyen stratégiából, ami a gyors újjáépítésen, és gazdasági fellendülésen alapulna. Ebből a szempontból is kiemelt jelentősége lenne a Földközi-tenger keleti felében kiépített nagyobb befolyásnak és gazdasági jogoknak, melyek a kizárólagos gazdasági övezet megnövekedésének velejárói.²¹ Az ambíciók ily mértékben tapasztalt emelkedése egyértelműen magasabb kockázatvállalást indukált az ankarai döntéshozatalban, mely a sorozatos gyors és határozott lépésekben manifesztálódott. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy amennyiben egy Törökország számára kedvezőtlen fordulat során a GNA elbukik, akkor az egyébként más szereplők által hevesen vitatott tengeri határról szóló egyezmény még gyengébb lábakra kerül, ha nem tekintik majd semmisnek Líbiában, s azon kívül. Ez esetben a földközi-tengeri elképzelések az olasz, görög, egyiptomi érdekektől kerülhetnek függésbe, s ennek tükrében a mai percepciók alapján valószínűleg elbuknak. Ennek egyfajta előszele a kairói székhelyű Arab Liga közelmúltbéli ülésének elítélő nyilatkozata a Tripoli-Ankara paktumra reflektálva, mondván az a szélsőségek beáramlásához vezet. Továbbá, ha így alakul, a török fél kénytelen lesz diplomáciai veszteséget is elkönyvelni, hiszen a csapatok beküldése miatt erősödő, a szuverenitás megsértésére vonatkozó kritikák nem merülnek feledésbe. Mindezek tükrében megállapítható, hogy az alapvető török érdek a jelenlegi földközi-tengeri stratégiában az, hogy Tripoli ne bukjon el, hisz ez esetben Ankara egy fő szövetségest és erőfitogtatásának előőrsét egyszerre veszítené el, vélhetően némi presztízzsel együtt. Így azt is ki lehet jelteni, hogy a Líbiába küldött csapatok fő feladata a GNA megerősítése, együttal az LNA visszaszorítása, gyengítése.

Nem lehet elmenni a Líbia-Szíria párhuzam mellett sem, hiszen jelen állás szerint a két fő külső szereplő – Törökország és Oroszország – itt is saját hatalmának kiterjesztéséért, saját érdekeinek érvényesítéséért száll versenybe. Érdekesség az is, hogy az arab tavasz bukása után csaknem egy évtizeddel később vált ez a régió eme fokozódóan kielezett verseny színterévé. Mert noha az elmúlt öt évben már tapasztalható volt a növekvő külső szereplői jelenlét, kezdetben egy líbiai belharcoként indult a polgárháború, amihez leginkább a Kaddáfi eltávolítását segítő kormányok tervezésének hiányosságai járultak hozzá. Figyelembe véve az elmúlt évek tendenciáit, Oroszország számára fontosabb lehet a gazdasági befolyás szerzése, mint egyéb politikai, hadi, vagy más irányú kooperáció erősítése. Ide tartozik az is, hogy mivel Tartúszban Oroszország jelentősen modernizálta és megnövelte a jelenlétét, másik földközi-tengeri kikötő megszerzése jelenleg nem tartozik hangsúlyosan a Putyin irányította stratégiához. Ezzel szemben az emelt török szerepvállalás érezhetően alappillére a jelenlegi török direktívának és bár jelen vannak gazdasági érdekek, azok sikeressége nem kötött egy kizárólagos líbiai befolyáshoz. Mindezt jelenleg valószínűsíthető, hogy a két fél érdeke Líbiában ezen a ponton nem ütközik kirívóan.

6. Békés rendezés helyett továbbra is harcok

Az év első felében történt béketárgyalási kísérletek Moszkvában és Berlinben végső soron sikertelen kezdeményezésekként maradnak emlékeztetésekként, azonban számos érdekességgel szolgáltak. A legfontosabb az, hogy az orosz-török béketervezetet Szarrádzs elfogadta. Bár ezt a dokumentumot nem hozták nyilvánosságra a felek, több forrás is arról számolt be, hogy Haftarnak vissza kellett volna vonulnia Tripolitól. A tábornok ezt hosszas gondolkodás után elutasította és sietve távozott az orosz fővárosból. Későbbi nyilatkozatában azt állította, hogy a tervezet az LNA követeléseinek jelentős részét figyelmen kívül hagyta (Anon. 2020). Valószínűsíthető, hogy Tripoli ostromának feladása nem párosult volna elfogadható kompromisszummal, és Haftar, valamint követői egyfajta vereségként élték volna meg. Moszkvába utazott azonban Angela Merkel is, hogy egy, az ottaninál lényegesen nagyobb szabású berlini konferenciára invitálja a feleket. A német kancellár

²¹ Líbia földrajzi helyzete ebben a tekintetben megkerülhetetlen, hisz csak rajta keresztül van Törökországnak lehetősége elzárni a keleti medencét.

kezdeményezése az ENSZ-szel való kooperációra épült, ahova minden érdekelt felet meghívtak²² és a harcok végleges beszüntetését, valamint a fegyverembargó valós implementálását célozták meg, sikertelenül. Ez egyébként az első európai kísérlet volt egy ilyen volumenű konferencia megszervezésére azok után, hogy Róma hívását Haftar visszautasította, nem kevés presztízs- és befolyásvesztést okozva ezzel a Conte vezette kormánynak. Figyelembe véve az eddigi német szerepvállalást, valószínűsíthető, hogy a kancellárt a biztonsági probléma megszüntetése vezérelte, nem kizárólag a migrációs hullám megállítása.

Ezek a meghíúsult kísérletek nyomatékosságnak néhány alapvető fontosságú tanulságot a líbiai rendezés témakörében. A diplomácia nem oldja meg a probléma gyökerét, mert az a törzsi társadalomban (Hüsken, T.–Klute, G. 2015) leledző ellentétekből ered (Lacher, W. 2011). Ezzel együtt az első lépés egy tényleges konfliktuskezelésben a külső felek egyezsége jutása, valamint a proxyk beszüntetése kell hogy legyen. Mert noha a szereplők által a médiában már-már 'kötelezően' nagyon sikeresnek értékelt, előrelépésekkel tarkított tárgyalások egy kétségtelenül régóta várt fejlemény volt, az egyezségek elegye nem más, mint egy becsületbeli megállapodás, amit vagy betartanak és követnek egységesen, vagy széthullik a kölcsönös áthágások és gyanúsítgatások közepette. Ez a regionális tapasztalatból fakadó szkepticizmus nem az erőfeszítéseket hivatott alábecsülni, csupán arra próbál rávilágítani, hogy még ha a felek egyezsége is jutnak egy kompromisszumot illetően, nem magától értetődő, hogy az általuk eddig támogatott csoportok azt elégségesnek találják. Ki tudná kordában tartani Haftar? Érdekében áll egyáltalán az LNA támogatóinak nyomást gyakorolni rá? Ezek olyan kérdések, amelyek már a baljós előszelű berlini konferenciát is beárnyékolják, és ezekben a témakörökben nem is történt előrelépés, amit a tábornok jelenlegi lépései is alátámasztanak. A kiújult harcok arra engednek következtetni, hogy az egyhetes tűzszünetet sorai rendezésére és az egyenlőtlennek értékelt kompromisszum megtagadására használó Haftar egy újabb szintre emelte offenzíváját. Ugyanis a törzsekkel való egyeztetés után leállította a délnyugati régióban található két legnagyobb olajmező felől a tengerparti Závijához vezető vezetéseket – az öt legfontosabb terminállal egyetemben –, ami komoly gazdasági nehézség elé állíthatja az egész országot (Slav, I. 2020). Ez az eddigi napi 1,3 millió hordós termelésről egy nagyjából félmillió szintre apadást, illetve napi 55 millió dolláros veszteséget jelent a Tripoliban székelő NOC-nek, de közvetve az egész ország megsínyli a negatív hatásokat, hiszen ez az egyetlen jelentős bevételi forrás (Costantini, I. 2016). Nyilvánvalóan ez is a török katonák bevonására adott retorzió, azonban számos nem kívánt mellékhatása lehet²³ egyébként valószínűtlen török újragondolás előtt.

7. Konklúzió

Összességében az európai felek közelmúltbeli erőfeszítései hűen tükrözik a felismerést, hogy a líbiai harcok jelenleg is tapasztalt további eszkalálódása rövidtávon egy még súlyosabb biztonsági problémát gerjeszthet egy stratégiailag kiemelt fontosságú területen. Az események alakulásában azonban szerepet játszik számos más nemzetközi aktor közvetlenül, vagy közvetetten hozzájárulva a folytatáshoz. A beszüntetés alappilléreként megnevezett fegyverembargó tiszteletben tartása

²² Kivéve a görögöket, akik ezt sérelmezték is, azonban egy hirtelen fordulattal Athénba invitálták Haftar, aki a Berlin felé vezető útján el is ment a görög fővárosba. Itt meg kell jegyezni, hogy a görög fél kihagyása valószínűleg a jelenlévők közti, amúgy is erőteljes ellentétek minimalizálása végett történt, hisz Micotákisz nyíltan hangoztatta, hogy EU-szinten minden béketervet meg fognak vétózni, hacsak nem törlik el Szarráds és Erdوغان egyezségét. Egyértelmű, hogy a GNA-Ankara paktum sérti a görög érdekeket, s a jövőben erősebb szerepvállalást idéz elő. A tényleges lépések egyelőre a diplomácia keretein belül jelentek meg csupán, így például kiutasították a GNA nagykövetét, és a görög külügyminiszter Bengáziban egyeztetett alig néhány héttel ezelőtt. Könnyen előfordulhat, hogy hamarosan létrejön egy, a másik fél szerződéséhez hasonló tengeri határokat érintő egyezség Athén és az LNA között is. Ez még járhat kellemetlen, a konfliktus további szélesítésével járó fordulatokkal az EU és a NATO számára is.

²³ A teljesség igénye nélkül ide tartozik az árfolyam összeomlása, a költségvetési deficit ugrásszerű növekedése, az energiaszektorban jelenlevő képzett külföldi munkavállalók távozása és a kitermelés visszaesése, melyet csak idővel lehet visszaállítani.

mindig a moralitásra támaszkodik, amely eddig is mindössze egy sokadik befolyásoló tényezőként volt csupán jelen. Kiemelendő, hogy hiába telepít az ENSZ vagy az EU megfigyelőcsoportokat a tűzszünet monitorozására, ha az de facto nem létezik. Hasonlóképp egy esetleges újraindítása a hadihajók partkörnyéki járőrözéseinek –megcélózva a fegyverszállítmányok felszámolását – csupán egy elavult gondolkodásmódot tükröz, ami azt feltételezi, hogy az ellátmány nem légi úton, vagy a szárazföldi szomszédos államokon keresztül, talán egy a tárgyalásokon részt vevő fél közreműködésével (Anon. 2019) érkezik célhoz. A harcok jelenlegi intenzitása tükrözi az eddigi béketárgyalások hatástalanságát és az erőegyensúly formálását előirányzó stratégiák külpolitikai befolyását. Némiképp ironikus, hogy az ENSZ BT által életre hívott GNA nem támaszkodhat létrehozó szervezetére, s a kézzel tapintható támogatást ily későn, ilyen különböző állami szereplők révén kapta meg. Az elmúlt hónapok tendenciái növekvő konvencionális támogatást hoztak a GNA számára, míg az LNA az eddigieknél is nagyobb proxy-támogatásban részesült. Éppenséggel a fokozódó török és algériai direkt jelenlét az, ami valószínűtlenné tesz egy nyíltan felvállalt egyiptomi, vagy akár orosz beavatkozást, s a harcok további hibrid jellegét fogja elősegíteni. Ebben a környezetben nem várható, hogy akár a GNA, akár az LNA önként ajánlana kompromisszumot a másiknak, hiszen mindkét fél joggal érezheti stabilnak a műveletei folytatásához szükséges támogatottságot.

Irodalomjegyzék

- ABBAS, M. (2011): *Reuters*. (Online) <https://www.reuters.com/article/us-libya-china/libyans-say-china-europe-sent-arms-to-gaddafi-idUSTRE7840A920110905> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2011): *NATO*. (Online) <https://www.nato.int/cps/en/natolive/71679.htm> (Letöltve: 2019. 11. 17.)
- ANON. (2015): *EUNAVFOR MED Operation Sophia*. (Online) <https://www.operationsophia.eu/about-us> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2015): *UNSCR*. (Online) <http://unscr.com/en/resolutions/2259> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2017): *Euractiv*. (Online) <https://www.euractiv.com/section/politics/news/italy-brokers-deal-with-libyan-tribes-to-curb-migrant-influx/> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2019): *Al Jazeera*. (Online) <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/28/libya-turkey-sign-deals-on-security-and-maritime-jurisdictions/> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2019): *BBC*. (Online) <https://www.bbc.com/news/world-africa-48935242> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- ANON. (2019): *France Diplomacy*. (Online) <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/libya/news/2019/article/libya-joint-statement-by-france-italy-the-united-arab-emirates-the-united?xtor=RSS-1> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2019): *Reuters*. (Online) <https://www.reuters.com/article/us-turkey-economy-unemployment/turkish-unemployment-jumps-to-highest-in-nearly-a-decade-idUSKCN1RR0K0> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2019): *Warsaw Institute*. (Online) <https://warsawinstitute.org/civil-war-libya-russian-goals-policy/> (Letöltve: 2020. 04. 04.)
- ANON. (2020): *Energy World*. (Online) <https://energy.economictimes.indiatimes.com/news/oil-and-gas/turkey-to-soon-start-gas-exploration-in-eastern-mediterranean/73320614> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ANON. (2020): *Reuters*. (Online) <https://de.reuters.com/article/us-libya-security-russia-haftar/libyas-haftar-leaves-moscow-without-signing-ceasefire-tass-idUSKBN1ZD0K0> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- ANON. (2020): *The Economist*. (Online) <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2020/01/11/turkey-is-set-to-send-troops-to-libya> (Letöltve: 2020. 03. 22.)

- ANON. (2020): *TRT World*. (Online) <https://www.trtworld.com/magazine/libyan-tribes-their-loyalties-and-egypt-s-bait-explained-38300> (Letöltve: 2020. 11. 23.)
- COSTANTINI, I. (2016): Conflict dynamics in post-2011 Libya: a political economy perspective. *Conflict, Security & Development* 16 (5), pp. 405–422.
- EL-GAMATY, G. (2018): *Middle East Eye*. (Online) <https://www.middleeasteye.net/opinion/libya-conflict-france-honest-broker> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- EL-GAMATY, G. (2019): *Middle East Eye*. (Online) <https://www.middleeasteye.net/opinion/battle-libyas-oil-wealth-set-intensify> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- ERLANGER, S. (2020): *The New York Times*. (Online) <https://www.nytimes.com/2020/08/03/world/europe/turkey-nato.html> (Letöltve: 2020. 11. 23.)
- FASANOTTI, F. S. (2016): *Brookings*. (Online) <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/09/01/russia-and-libya-a-brief-history-of-an-on-again-off-again-friendship/> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- FAUCON, B.–MALSIN, J. (2020): *The Wall Street Journal*. (Online) <https://www.wsj.com/articles/russian-oil-grab-in-libya-fuels-u-s-kremlin-tensions-in-mideast-11595772000> (Letöltve: 2020. 11. 23.)
- GALL, C. (2020): *The New York Times*. (Online) <https://www.nytimes.com/2020/01/02/world/europe/erdogan-turkey-libya.html> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- GOODMAN, P. S. (2019): *The New York Times*. (Online) <https://www.nytimes.com/2019/07/08/business/turkey-economy-crisis.html> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- GRAND, C. (2015): The French Experience: Sarkozy's War?. In: Grand, C. et al. eds. *Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War*. RAND Corporation, s. l., pp. 183–204.
- HÜSKEN, T. (2017): The practice and culture of smuggling in the borderland of Egypt and Libya. *International Affairs* 4 (1), pp. 897–915.
- HÜSKEN, T.–KLUTE, G. (2015): Political Orders in the Making: Emerging Forms of Political Organization from Libya to Northern Mali. *African Security* 8 (4), pp. 320–337.
- JOHN, R. B. S. (1982): The Soviet Penetration of Libya. *The World Today* 38 (4), pp. 131–138.
- KINGTON, T. (2019): *Defense News*. (Online) <https://www.defensenews.com/unmanned/2019/05/02/uae-allegedly-using-chinese-drones-for-deadly-airstrikes-in-libya/> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- KUPERMAN, A. (2019): Did the R2P Foster Violence in Libya? *Genocide Studies and Prevention: An International Journal* 13 (2), pp. 38–57.
- LACHER, W. (2011): Families, tribes and cities in the Libyan revolution. *Middle East Policy* 18 (4), pp. 140–154.
- LACHER, W. (2016): Libya's Local Elites and the Politics of Alliance. *Mediterranean Politics* 21 (1), pp. 64–85.
- LEFÈVRE, R. (2012): Current events in North Africa. *The Journal of North African Studies* 17 (5), pp. 923–927.
- MALSIN, J.–SAID, S. (2019): *The Wall Street Journal*. (Online) <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-promised-support-to-libyan-warlord-in-push-to-seize-tripoli-11555077600> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- PUSZTAI, W. (2017): *The Haftar-Russia link and the Military Plan of the LNA*. (Online) <https://www.ispionline.it/it/publicazione/haftar-russia-link-and-military-plan-lna-16289> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- SERTIN, C. (2020): *Oil & Gas*. (Online) <https://www.oilandgasmiddleeast.com/drilling-production/35946-eni-and-libya-nocs-joint-venture-is-losing-94mn-per-day> (Letöltve: 2020. 03. 22.)

- Slav, I. (2020): *Oil Price*. (Online) <https://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/800000-Bpd-Offline-After-Haftar-Affiliates-Halt-Exports.html> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- TAYLOR, P. (2019): *Politico*. (Online) <https://www.politico.eu/article/frances-double-game-in-libya-nato-un-khalifa-haftar/> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- TIERNEY, D. (2016): *The Atlantic*. (Online) <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/08/-libya-isis-obama-doctrine-nato/495002/> (Letöltve: 2020. 03. 18.)
- WEHREY, F.–LACHER, W. (2014): *Carnegie Endowment for International Peace*. (Online) <https://carnegieendowment.org/2014/10/06/libya-s-legitimacy-crisis-pub-56868> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- WINTOUR, P. (2019): *The Guardian*. (Online) <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/09/un-postpones-libya-national-conference-amid-fighting-tripoli> (Letöltve: 2020. 03. 22.)
- YAAKOUBI, A. E. (2019): *Reuters*. (Online) <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-emirates/haftars-ally-uae-says-extremist-militias-control-libyan-capital-idUSKCN1S80AO> (Letöltve: 2020. 03. 22.)